

In het kader van de geplande restauratie en optimalisatie van het Esenkasteel aan de Woumenweg 100 te Diksmuide (provincie West-Vlaanderen) voerde Monument Vandekerckhove nv op 6 juni 2013 een archeologische begeleiding uit aan de achterzijde van het gebouw. Opdrachtgever was de provincie West-Vlaanderen; het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed.

De opdracht bestond uit een voorafgaand beknopt historisch onderzoek, gevolgd door een opgraving van een zone van 90m² waar een kelderniveau zou aangelegd worden, achteraan aansluitend aan het kasteel. Uit de bureaustudie werd echter duidelijk dat de plek waar de opgraving diende uitgevoerd te worden meer dan waarschijnlijk niet relevant was om archeologisch te onderzoeken, waarna in samenspraak met alle betrokken partijen de opdracht gewijzigd werd naar een archeologische begeleiding van de graafwerken. Deze begeleiding leverde echter geen archeologische sporen op.

BASISRAPPORT

ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING

DIKSMUIDE ESENKASTEEL (prov. WEST-VLAANDEREN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteurs: Bert ACKE, Veerle HENDRIKS, Bert
HEYVAERT

Redactie: Bert ACKE

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2013/25

Afbeelding op schutblad: Algemeen zicht op de voorgevel van het Esenkasteel.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒		Prospectie ☐	
Vergunningsnummer: 2013/220			
Datum aanvraag: 07/05/2013			
Naam aanvrager: HENDRIKS Veerle			
Naam site: Diksmuide, Woumenweg 100			
Naam aanvrager metaaldetectie: HENDRIKS Veerle			
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2013/220 (2)			
Opdrachtgever:		Provincie West-Vlaanderen Abdijbekestraat 9 8200 Sint-Andries	
Uitvoerder:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Bevoegde Vlaamse overheid:		Jessica Vandeveld (erfgoedconsulent, Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen)	
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:		/	
Projectleider:		Bert Acke	
Leidinggevend archeoloog:		Veerle Hendriks	
Archeologisch team:		/	
Plannen:		Tina Bruyninckx	
Historische studie:		Bert Heyvaert	
Conservatie:		/	
Materiaaltekeningen:		/	
Start veldwerk:		06/06/2013	
Einde veldwerk:		06/06/2013	
Wetenschappelijke begeleiding:		/	
Projectcode:		DIES13	
Provincie:		West-Vlaanderen	
Gemeente:		Diksmuide	
Deelgemeente:		Diksmuide	
Plaats:		Woumenweg 100/Esenkasteel	
Lambertcoördinaten:		X: 444161, Y: 191231; 44419, Y: 191233.	
Kadastrale gegevens:		Diksmuide, Afdeling 2, Sectie B, Percelen 581X en 581Y.	
Beheer opgravingsdata:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Beheer vondsten:		Provincie West-Vlaanderen Abdijbekestraat 9 8200 Sint-Andries	
Titel:		Archeologische begeleiding Diksmuide Esenkasteel (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport.	
Rapportnummer:		2013/25	
Contact:		info@monument.be; T: +32 51 31 60 80	

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. GEOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING.....	7
4. HISTORISCH ONDERZOEK.....	9
4.1. ALGEMEEN.....	9
4.2. KORTE CHRONOLOGIE VAN DE OORLOGSHANDELINGEN.....	10
4.3. BESPREKING VAN DE AANWEZIGE OORLOGSTRUCTUREN	12
4.3.1. <i>Algemeen</i>	12
4.3.2. <i>Structuren binnen het opgravingsgebied</i>	13
4.4. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	14
5. WERFBEGELEIDING	15
6. SYNTHESE	17
7. LITERATUUR.....	19
8. BIJLAGEN	21

2. INLEIDING

In het kader van de geplande restauratie en optimalisatie van het Esenkasteel aan de Woumenweg 100 te Diksmuide (provincie West-Vlaanderen) voerde Monument Vandekerckhove nv op 6 juni 2013 een archeologische begeleiding uit aan de achterzijde van het gebouw. Opdrachtgever was de provincie West-Vlaanderen; het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed. De opdracht bestond uit een voorafgaand beknopt historisch onderzoek, gevolgd door een opgraving van een zone van 90m² waar een kelderniveau zou aangelegd worden, achteraan aansluitend aan het kasteel. Uit de bureaustudie werd echter duidelijk dat de plek waar de opgraving diende uitgevoerd te worden meer dan waarschijnlijk niet relevant was om archeologisch te onderzoeken, waarna in samenspraak met alle betrokken partijen de opdracht gewijzigd werd naar een archeologische begeleiding van de graafwerken.

In dit basisrapport worden de resultaten van het historisch onderzoek en de begeleiding van de graafwerken voorgesteld. Gezien deze begeleiding geen sporen of vondsten opleverde, is de inhoud van dit rapport grotendeels beperkt tot de historische studie en enkele beschrijvingen en foto's van de werfbegeleiding. Als bijlage zijn achteraan 2 plannen opgenomen. Bij het rapport hoort een CD-ROM met daarop de digitale versie van dit rapport, de bijlagen en de foto's.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: Kristof Geers en Bern Paret (provincie West-Vlaanderen), Jessica Vandavelde (Onroerend Erfgoed) en Birger Stichelbaut (Universiteit Gent).

3. GEOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

Diksmuide ligt in het noordwesten van West-Vlaanderen, in de zogenaamde Westhoek. Het onderzoeksterrein bevindt zich ten zuiden van het stadscentrum van Diksmuide, ten westen van de Woumenweg. Het domein van het Esenkasteel bestaat uit het gebouw zelf en een park met vijver. De onderzoekszone bevond zich aan de achterzijde van het gebouw en was zo'n 90m² groot (zie situeringsplan in bijlage).

Bodemkundig ligt Diksmuide op het raakpunt tussen de kleiige poldergronden (ten zuidwesten, westen en noorden van de stad), de zandleembodems (ten oosten en zuidoosten) en de zandige bodems (ten noordoosten). Deze bodemkundige aspecten zijn echter niet relevant voor het onderzoek en worden niet in detail besproken.

Figuur 1: Ligging van het Esenkasteel ten zuiden van Diksmuide (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten/#>).

4. HISTORISCH ONDERZOEK

4.1. Algemeen¹

In de eerste helft van de 19de eeuw bevond zich op deze plaats een bescheiden landhuis, dat door de plaatselijke bevolking 'jachtpaviljoen' genoemd werd. Tussen 1870 en 1875 werd het paviljoen afgebroken en bouwde men op dezelfde plaats een kasteel met omliggend park met orangerie, dienstgebouwen en een hovenierswoning. Auteur Maurice Maeterlinck omschreef het kasteel als volgt: *"Het kasteel van Diksmuide was indrukwekkend lelijk. Het was gebouwd op de puinen van een lieflijk riddergoed uit de zestiende eeuw, waarvan slechts een oude kopergravure als herinnering achtergebleven is. De plaatselijke architect had de stijl Tourangeau (de streek van Tours) geamalgameerd met de Engelse rustieke bouwtrant, gekruist met het Zwitserse landhuis. (...)".* Eind 19de eeuw werd een kapel bijgebouwd. Begin 20ste eeuw kreeg het kasteel de benaming "de witte toren", genoemd naar de toren met witstenen ornamenten die aan de voorzijde van het kasteel bijgebouwd was.

In de Eerste Wereldoorlog geraakte het gebouw zwaar beschadigd (zie verder); in 1925 werd het kasteel heropgebouwd in een neoclassicistische baksteenarchitectuur. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het bezet door de Duitsers, maar liep geen schade op. Eind 1944 verbleven de Canadese generaal Foulkes en de Britse veldmaarschalk Montgomery in het kasteel. In 1983 werd het gebouw verkocht aan de stad Diksmuide die er een oorlogsmuseum inrichtte. In 1996 tenslotte werd het aangekocht door de provincie West-Vlaanderen die van daaruit de streekwerking voor de Westhoek uitbouwt.

In het kader van het archeologisch onderzoek werd een historische studie van het gebouw uitgevoerd die zich toespitste tot de periode van Wereldoorlog I, zoals beschreven in de Bijzondere Voorwaarden.² Deze studie, die hieronder wordt weergegeven, werd uitgevoerd door Bert Heyvaert, in samenwerking met Birger Stichelbaut (Universiteit Gent).

---

¹ Gebaseerd op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/78234>.

² VANDEVELDE, 2012.

4.2. Korte chronologie van de oorlogshandelingen

Het Esenkasteel werd vooral tijdens de oktober- en novembermaand van 1914 fel bevochten. Het kasteel vormde een spil in de Duitse opmars ten zuiden van Diksmuide. Het wisselde een aantal keer van kamp en was hierbij het toneel van hevige gevechten. Voor een gedetailleerd relaas van de oorlogshandelingen rond het kasteel wordt verwezen naar het themanummer van *'Den Dyzer'* uit 1988.³

In november 1914 was het kapotgeschoten en uitgebrande kasteel stevig in Duitse handen. De omgeving rond het gebouw vormde een belangrijk punt in de Duitse verdedingswerken ten oosten van IJzer en ten zuiden van Diksmuide. De *Abschnitt Schloss* waar het kasteelpark de spil van vormde, werd tot 25 november 1914 bezet door de 43ste Reservedivisie (Reserve Infanterie Regimenten 201, 202, 203 en 204). Zij werden afgelost door de 4de Ersatzdivisie (Ersatz Regiment 359, 366, 361 en 362) die grotendeels verantwoordelijk was voor de uitbouw van de verdedigingswerken in het park. Zij bleven er tot april 1916, wanneer ze werden vervangen door de 204de Ersatzdivisie. Van oktober 1916 tot 30 oktober 1917 was de 19de Landwehrdivisie (Landwehr Infanterie Regiment 383, 385 en 388) verantwoordelijk voor de *abschnitt*. Op het moment dat ze werd afgelost door de 54ste Reservedivisie (Reserve Infanterie regiment 246, 247 en 248), waagden het Belgische 17de Linierement een offensieve raid op de stellingen van het kasteel. Ze maakten voor de eerste keer gebruik van een rollend spervuur en konden de verdedigers van het kasteelpark relatief gemakkelijk overmeesteren. Na zoveel mogelijk inlichtingen te hebben verzameld en schade te hebben aangericht trokken ze zich opnieuw terug over de IJzer.

Op 9 maart 1918 vatte de 1ste Beierse Reservedivisie post aan het kasteel. Ze bleven er hooguit een week. Welke eenheden nadien de *Abschnitt Schloss* overnamen is niet duidelijk.

Op 27 september 1918 ging bij Diksmuide het geallieerde eindoffensief van start en namen Belgische troepen van de 4de en 10de Infanteriedivisie zonder al te veel problemen het kasteelpark in. De Eerste Wereldoorlog was daarmee voor het Esenkasteel en de streek rond Diksmuide definitief voorbij.

---

³ Den Dyzer, driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring van Groot-Diksmuide, jaargang 7 nr. 3 (1988).

Figuur 2: Loopgravenkaart van het IJzerfront in 1918 met aanduiding van het kasteelpark. De Belgische loopgraven ten westen van de IJzer zijn aangeduid in het rood. De Duitse stellingen op de rechteroever en in Diksmuide zijn aangeduid in het blauw (© In Flanders Fields Museum).

Figuur 3: Duitse stellingen in het kasteelpark op 1 oktober 1917. De locatie van het huidige kasteel is aangeduid in het rood (© In Flanders Fields Museum).

4.3. Bespreking van de aanwezige oorlogstructuren

4.3.1. Algemeen

De structuren die tijdens de oorlog op het kasteeldomein werden aangelegd konden worden onderzocht aan de hand van militaire luchtfoto's en loopgravenkaarten. Ze werden in opdracht van Monument Vandekerckhove nv onderzocht en gekarteerd door Birger Stichelbaut (Universiteit Gent). Op basis hiervan werd een omvattend beeld verkregen van de manier waarop de Duitsers het kasteel in hun verdedigingssysteem opnamen (zie projectieplan in bijlage).

Vóór de eigenlijke verdedigingswerken lag een vooruitgeschoven stelling voorzien van twee bunkers. Het belangrijkste verdedigingselement van het kasteelpark zelf was de 'kasteelloopgraaf', die langs de oostrand van het kasteelpark liep. Deze had de typische getande vorm van een gevechtloopgraaf, waarin het voorste stuk van elke 'tand' ingericht was als een 'vuurbaai' voor infanterie. Vanwege de hoge grondwaterstand was deze grotendeels bovengronds uitgebouwd met een brede borst- en rugwering. In het westen was ze afgeschermd van het niemandsland en de Belgische linies over de IJzer met minstens zes dikke lagen prikkeldraad.

Figuur 4: Luchtfoto van het kasteelpark in juli 1916 met aanduiding van het naoorlogse kasteel (© In Flanders Fields Museum).

Doorheen het kasteelpark lag een netwerk van verbindingsloopgraven die de kasteelloopgraaf met de supervisieloopgraven ten oosten van de weg Diksmuide – Woumen verbond. Vooral tussen de ruïnes van het kasteel en de kasteelvijver en de weg waren deze zeer goed uitgebouwd met vuurbaaien en het typische gekartelde patroon. De verbindingsloopgraven waren eveneens verbonden met een zevental bunkers, die voorzien waren van mitrailleurs met een breed en open schootsveld. Deze vormden de ruggegraat van de verdedigingen. Zowel in als op de bunker kon een machinegeweer worden geïnstalleerd.

De ruïnes van de kasteelgebouwen zelf werden hoogst waarschijnlijk niet in de verdedigingswerken opgenomen.

4.3.2. Structuren binnen het opgravingsgebied

Het huidige, naoorlogse kasteel werd iets ten westen van zijn 19de-eeuwse voorganger gebouwd. Het nieuwe gebouw werd deels over de westelijke kasteelvijver gezet, die na de oorlog werd gedempt. Het huidige gebouw bevindt zich op een talud die na het dempen van de vijver werd gecreëerd. Op deze plaats zijn op enkele bomkraters na geen oorlogsstructuren te zien.

4.4. Conclusie en aanbevelingen

Het kasteelpark van het Esenkasteel te Diksmuide werd tijdens de Eerste Wereldoorlog door het Duitse leger sterk uitgebouwd tot een vesting verdedigd met loopgraven en bunkers. De opgravingszone bevindt zich deels in en deels op de oever van de toenmalige westelijke kasteelvijver. Op deze plaats bevinden zich geen structuren uit de Eerste Wereldoorlog. De plaats waar het naoorlogse kasteel werd gebouwd werd na de oorlog ook nog opgehoogd met een talud.

Op basis van deze gegevens kan worden geconcludeerd dat er zich binnen de zone die zal worden verstoord geen structuren uit de Eerste Wereldoorlog bevinden. Een archeologische opgraving op deze plek heeft dan ook geen zin.

5. WERFBEGELEIDING

Gezien het historisch onderzoek heeft aangetoond dat er geen relevante archeologische structuren te verwachten zijn in de onderzoekszone, werd in de werfvergadering dd. 04/12/2012 besloten om de voorziene opgraving te vervangen door een begeleiding van de graafwerken.

Deze begeleiding werd uitgevoerd op 6 juni 2013 door Veerle Hendriks. Na het uitbreken van de verharding van het terras achter het kasteel bleek dat de verstoringsdiepte reeds bereikt was. Er moest dus niet dieper gegraven worden. In de profielen was onder de ploeglaag een laag bruin zand met steenpuin zichtbaar. Hieronder bevond zich geotextiel, dat een bruinig geel zand afdekte. Waarschijnlijk behoort dit gele zand tot het talud waarop het kasteel zich bevindt (zie figuren 5, 6 en 7). Er werden dus enkel recente ophogingslagen aangetroffen bij het uitbreken van de verharding.

Besluitend kan gesteld worden dat de begeleiding geen archeologische resultaten opleverde: er werden geen resten uit Wereldoorlog I aangesneden, laat staan oudere sporen die teruggaan tot een vorige fase van het kasteel.

Figuur 5: Overzicht werkput.

Figuur 6: Zicht op het steenpuin met daaronder geotextiel.

Figuur 7: Profiel zuid.

6. SYNTHESE

In het kader van de geplande restauratie en optimalisatie van het Esenkasteel aan de Woumenweg 100 te Diksmuide (provincie West-Vlaanderen) voerde Monument Vandekerckhove nv op 6 juni 2013 een archeologische begeleiding uit aan de achterzijde van het gebouw. Opdrachtgever was de provincie West-Vlaanderen; het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed. De opdracht bestond uit een voorafgaand beknopt historisch onderzoek, gevolgd door een opgraving van een zone van 90m² waar een kelderniveau zou aangelegd worden, achteraan aansluitend aan het kasteel. Uit de bureaustudie werd echter duidelijk dat de plek waar de opgraving diende uitgevoerd te worden meer dan waarschijnlijk niet relevant was om archeologisch te onderzoeken, waarna in samenspraak met alle betrokken partijen de opdracht gewijzigd werd naar een archeologische begeleiding van de graafwerken. Deze begeleiding leverde zoals verwacht geen archeologische sporen op.

7. LITERATUUR

- **Uitgegeven bronnen**

- Den Dyzer, driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring van Groot-Diksmuide, jaargang 7 nr. 3, 1988.

- **Onuitgegeven bronnen**

- VANDEVELDE J, *Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Diksmuide, Woumenweg, Esenkasteel*, 2012.

- **Internetbronnen**

- <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten/#>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/78234>

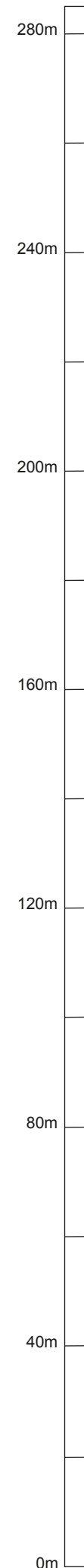

8. BIJLAGEN

- Bijlage 1: Situeringsplan
- Bijlage 2: Plan met kartering van de oorlogsstructuren in en rond het kasteelpark met aanduiding van het naoorlogse kasteel (© Universiteit Gent)
- Fotolijst

Naam foto	Aantal foto's
2013-220 - DIES13 - kasteel	6
2013-220 - DIES13 - Werkput 1 - Overzicht	22
2013-220 - DIES13 - Werkput 1 - PROFIEL Noord	2
2013-220 - DIES13 - Werkput 1 - PROFIEL West	6
2013-220 - DIES13 - Werkput 1 - PROFIEL Zuid	2

- CD-ROM met rapport, bijlagen en foto's

Archeologische
werfbegeleiding
Diksmuide -
Esenkasteel
2013

Situeringsplan

Kasteeldomein

Esenkasteel

Zone werfbegeleiding

Verg.nr. 2013/220

Monument
Vandekerckhove

